

Like muligheter for aktiv deltakelse.

Inger Marie Lid, teolog, ph.d., førsteamanuensis, Høgskolen i Oslo og Akershus

ingermarie.lid@hioa.no

Takk for invitasjonen, jeg er glad for å kunne være her!

Som forsker og lærer er jeg opptatt av at universell utforming ikke er helt enkelt, og at strategien derfor må arbeides med som et kunnskapsområde. Både verdigrunnlaget og praksis er viktig. Det er gledelig å se av rapporten at etter noen tiår med universell utforming i norsk offentlighet, kanskje i marginene, men dog, er det mulig se at noe er blitt endret. Både konkret og når det gjelder holdninger: I dag forventer vi mer, og bedre tilgjengelighet, vi blir skuffet over dårlige løsninger. Men foreløpig mangler fremdeles et teoretisk fundament som er tydelig på menneskesyn og forståelse av aktivitet og deltakelse.

Hvis universell utforming skal ha noe med våre liv å gjøre, må vi forstå denne strategien i lys av menneskers grunnvilkår. Dette er særlig meningsfylt å si på FN-dagen. En forståelse av menneskers vilkår som kan være fruktbar for formålet er å **forankre rettighetene i menneskers sårbarhet, som er en kroppslig sårbarhet. Som kroppslig, er den fysisk, men også psykisk og kognitiv.** Sårbarheten er kroppslig, og psykososial. Som mennesker er vi helt grunnleggende og konkret utlagt til andre og til omgivelsene for å kunne leve og få liv.

Når universell utforming skal være en strategi for likeverdige muligheter for aktiv deltakelse, må den forankres i en forståelse av menneske.

Forfatteren Lars Amund Vaage spør:

Kva er eit menneske? Det kan me teia om, det treng ein ikkje fortelja om, den slags forteljinger ler me av, smiler overberande, for me veit kanskje noko om livet, veit iallfall at det er mykje me ikkje veit, eit og anna me ikkje forstår, til dømes mennesket.

Lars Amund Vaage, *Syngja*, s. 185

Begrepet og strategien universell utforming er ikke kommet fra intet, den kan leses som en konsekvens av opplysningstiden, og kan også vurderes kritisk fra dette perspektivet. Universell utforming kan, fortolkes som en enkel løsning som skal gjennomføres overalt uansett. Men en slik fortolkning krever at man ser bort i fra, at mennesker er kroppslig sårbare på svært forskjellige måter. Filosofen Hannah Arendt er modernitetskritiker når hun hevder at pluralitet, mangfold er vilkår for menneskelivet. Vi er ikke et masse menneske ifølge Arendt, men et ubegrenset mangfold av ulike mennesker som kommer til verden og bidrar i verden.

En verden som er felles forsvinner, hevder hun, når den forstås bare fra én synsvinkel, en felles verden kan rett og slett bare eksistere i et mangfold av perspektiver. Her er Arendt viktig for en kritikk av forståelsen av mennesker som like. Én løsning passer ikke for alle, og fordi mennesker er forskjellige og har forskjellige funksjonsevner, er det en feiltolkning å forstå universell utforming som én løsning som kan gjennomføres overalt. Var det så enkelt, ville det jo også vært nok med forskrifter, standarder og retningslinjer og ingen grunn til å møtes for å arbeide og diskutere sammen på konferanser som dette. Da kunne universell utforming blitt gjennomført som lov og ferdig med det.

Men universell utforming skal vurderes opp mot likeverdsprinsippet, og, med Arendt kan vi legge til også opp mot mangfold prinsippet. Deltakelse er å kunne handle sammen med andre, «Handling, og i denne sammenheng handling forstått som deltakelse, er, ifølge Arendt, avhengig av en pluralitet der alle individene riktignok er like, det vil si mennesker, men der det på et merkelig vis er sik at ingen av disse menneskene ligner på et som har levd før, som lever nå eller kommer til å leve.» skriver Arendt i *Vita Activa*, 29. Pluralitet, mangfoldet er for Arendt grunnvilkår og setter dette i sammenheng med retten å tilhøre et organisert fellesskap.

Gjennom et arbeid for likeverd og like rettigheter for mennesker med nedsatt funksjonsevne, kan menneskers iboende verdighet bekreftes og styrkes. Alle landets kommuner og fylkeskommuner og staten, fører verdibaserte praksiser. Når folk på Stord og i Hamar og i Aust Agder arbeider for å bedre muligheten for samfunnsdeltakelse for personer med nedsatt funksjonsevne, er dette helt konkret og i praksis å bekrefte menneskers likeverd. Nettopp derfor er det også så viktig å evaluere det som gjøres og finne ut av om vi er kommet nærmere målet om likeverdige muligheter for samfunnsdeltakelse.

Hva betyr likeverd? *Lik* skal her ikke forveksles med det engelske *similar*, altså likesom, likeartet, men skal da i stedet forstås i retning likestilling, altså å stilles likt med noen, være lik med henblikk på noe. I vårt tilfelle er dette noe man er lik med henblikk på verd. Like i verdighet, likeverd. Det er dette FN-konvensjonen fremhever i artikkel 1 som menneskets iboende verdighet. At verdigheten er iboende betyr at den ikke skal tilskrives av noen, men det betyr også at likhet i verdighet ikke skyldes noe den enkelte kan eller gjør, men rett og slett er iboende, den er en del av oss og vi gjenkjenner den i oss selv og i andre. Likheten i verdighet er truet og kan krenkes, truet av et samfunn hvor vi måles etter hva vi kan og etter hva vi gjør og verdigheten krenkes når mennesker opplever diskriminering.

Hva understøtter så en likeverdig mulighet til å delta?

Samfunnsdeltakelse handler både om å ta del i noe, for eksempel en aktivitet, og om å kunne påvirke sitt miljø og sine omgivelser. Borgerne skal ha *muligheter* for deltakelse, ikke *plikt* til å delta. Og muligheten for å kunne delta skal være like i betydningen like gode, altså gi uttrykk for en anerkjennelse av borgerne som likeverdige. Når vi snakker om aktiv deltakelse, skal **Aktiv** ikke kun forstås som aktivitet, men snarere som et uttrykk for menneskers måte å være menneske på. Mennesker kjennetegnes ved å være *virksomme* og deltakende, derfor er det viktig at omgivelsene menneskene lever i, støtter opp under muligheten til å delta i samfunnet og til å leve et virksomt liv. En liten anekdote kan illustrere:

I år var jeg for første gang reelt redd for at jeg ikke skulle få avlegge stemme ved valget. Med nybruket og nyoperert ankel kom jeg til mitt lokale valgsted sentralt i Oslo og ble urolig. Først fordi det var vanskelig å komme inn i skolebygningen, men dernest fordi jeg ikke klarte å holde balansen lenge nok i avlukkert til å ta en stemmeseddel og fordi jeg ikke klarte å få med meg stemmeseddelen samtidig som jeg beveget meg langsomt i et tettpakket lite lokale ved hjelp av to krykker, uten å belaste den høyre foten. Jeg ba derfor om hjelp og fikk vite at ingen kunne hjelpe meg fordi *jeg* måtte være den som valgte og avla stemmeseddelen selv. Jeg så da direkte på valgfunksjonæren og påpekte at vedkommende ikke var forhindret fra å bære seddelen bort til bordet. Valgfunksjonæren bar dermed, og jeg gikk langsomt og fryktsomt mellom menneskene som sto i kø, bort til bordet der urnen sto. Denne lille historien viser hvor sammensatt opplevd likeverdig mulighet til samfunnsdeltakelse er. Den personlige faktoren og den psykososiale samhandlingen er en svært viktig dimensjon ved et samfunn for alle.

En rett til å tilhøre et fellesskap er ikke en abstrakt rettighet, men en helt konkret rettighet som har romlige konsekvenser. På samme måte som kvinners adgang til arbeidsmarked og offentlige rom fikk en fysisk konsekvens i at det ble gjort plass til kvinnetoaletter, Stortinget har for eksempel nå toalett for kvinner i alle etasjene, de var der ikke i 1866 og heller ikke i 1955. Slik vil også et samfunn preget av likeverd for personer med nedsatt funksjonsevne måtte gjennomgå fysiske og materielle endringer i retning av mer inkluderende løsninger. Men like viktig er at samfunnsdeltakelse handler om tilhørighet og tilknytning. Deltakelse og det å ha mulighet til skape relasjoner til andre krever tilgjengelige steder fordi menneskers liv helt konkret finner *sted*.

I boken *Streets for life* viser Elizabeth Burton og Lynne Mitchell hvordan begynnende demens påvirker menneskers aktivitetsmønster. De ser at den som får en demenssykdom, etter hvert slutter å delta i sosiale aktiviteter, og slutter med mange av dagliglivets aktiviteter. Det de fleste fortsetter med lengst er å gå på gaten og handle inn. Barrierer som hindrer daglig aktivitet og samfunnsdeltakelse kan for eksempel være isete og glatte fortau, støvete veier, mangel på trygge fortau og godt brukbare lysregulerte fotgjengeroverganger, benker og ikke-kommersielle hvilesteder.

Like muligheter for aktiv deltakelse er å kunne være en av mange på gaten, kunne bruke sine hjelpemidler fritt og kjenne tilhørighet til lokalsamfunnet. Vi skal kunne sitte ned og se hverandre, og bli anerkjent som medborger og medmenneske når vi ses av andre.

Hvem avgjør når en løsning er bra nok, er det kommunens planlegger og teknisk etat eller er det kommunens fysio- eller ergoterapeut? Hvem har ansvar for at alle relevante forhold trekkes inn? Hva med psykisk helse, og kognitive funksjonsnedsettelse? Hvilken rolle har rådet for funksjonshemmede og rådet for eldre, hvor sterkt veier deres forståelse av hvordan like muligheter for samfunnsdeltakelse skal fortolkes og ivaretas? Hvordan arbeider de mange som har ansvarsoppgaver sammen om dette? Og hva med alle de små, viktige situasjonene, skolens aktivitetsdag, og dager hvor Jernbaneverket lar buss erstatte tog på deler av strekningen.

FN-konvensjonen er viktig for å forstå at universell utforming ikke er en minstestandard, det handler om menneskers liv og rett til å ha rettigheter, som også alltid må ses i lys av hvilke muligheter vi har til å benytte oss av våre rettigheter. Aktualisert av konvensjonen, er det kanskje på tide å tenke igjennom forholdet mellom universell utforming og tilgjengelighet på nytt, i lys av likeverdsprinsippet. Jeg er, må jeg innrømme, litt urolig for formuleringen Norge universelt utformet 2025. Kan en slik målsetting føre til at strategien universell utforming forenkles?

I stedet med å slå oss til ro med det vi har forstått kan vi la oss bevege av en utenfrakommende klokskap: FN-konvensjonen presiserer at universell utforming skal tolkes i lys av likeverd, tilgjengelighet og alle menneskers iboende verdighet. Da blir det hele straks mer komplekst, vi trenger ny kunnskap og det er mye å gjøre fremover for oss alle sammen.

Oppsummert:

- Retten til å ha rettigheter må garanteres av myndigheten på alle tre forvaltningsnivå.
- Likeverdig mulighet for deltakelse må bygge på en anerkjennelse av menneskers iboende verdighet
- Mennesket er virksomt, men deltakelse er ikke nødvendigvis *aktiv* deltakelse.
- En forståelse av deltakelse, som rommer det å ta del som én selv i lokalsamfunn, arbeidsliv og kulturliv, med vekt på tilknytning, tilhørighet og mulighet for å påvirke.

Referanser:

Arendt, H. (1996). *Vita Activa: det virksomme liv*. Oslo: Pax.

Lid, I. M. (2013). *Universell utforming: verdigrunnlag, kunnskap og praksis*. Oslo: Cappelen Damm akademisk.

Vaage, L. A. (2012). *Syngja: roman*. [Oslo]: Oktober.